

בין פירוק מדינת-הרווחה בישראל לפירוק הערבות ההדדית בקיבוצים

או האם מהפכת הימין החברתי בבית התנועה הקיבוצית תמשך?

:: דורון נדיב

אכן, אנו עדים להתעשרותה של קבוצה קטנה, תוך גידול מבהיל ועקבי בממדיו של העוני במדינת ישראל (כמיליון ורבע אזרחים מתחת לקו העוני).

רוזנר וגץ, חוקרי הקיבוץ, הצביעו כבר ב-1996 על רעיונות ההפרטה, הצרכנות החומרית והאינדיבידואליזם הכלכלי שנכנסו לחצר הקיבוצית כתוצאה מהשפעתה של החברה הישראלית ומהאופן בו הובלו התהליכים על-ידי מוסדות הקיבוץ.

עם שוך הבחירות למזכירות התנועה הקיבוצית (פברואר 2005) חשוב לבחון את הדרך בה בחרו מזכירי התנועה הקיבוצית בקדנציה הקודמת לפעול, מה התהליכים שהובילו ל"מהפכת" הימין החברתי בבית התנועה והאם הבחירות האחרונות מסמנות שינוי מגמה. הבחינה של שאלות אלה תיעשה על רקע הצגת מצבה של התנועה הקיבוצית בשלושים השנים האחרונות, הזרמים והמגמות שהשפיעו ומשפיעים עליה מבית ומחוץ ולבסוף - מבט לעתיד. כל אלה הם חלק ממהלך פרוק מדינת הרווחה הישראלית.

אחד התהליכים המרכזיים שהובילו על-ידי הימין הישראלי משנת 1977, ואליה הצטרפו בהמשך חלקים נרחבים מהשמאל, היה הפרדת מדינת הרווחה. עד אותה תקופה, הצטיינה ישראל כמדינה שמעניקה ביטחון סוציאלי ותעסוקתי, זכויות עובדים ברמה גבוהה, שכר הוגן ופנסיה, המעוגנים בהסכמים קיבוציים. במהלך שנות השבעים, הפכה ישראל למדינה אוכלת יושביה: מסחור שרותים, אבטלה גואה, קידום מדיניות של חוזים אישיים במשק ומאבק חסר תקדים בארגוני העובדים. מדיניות זו הוסוותה בתפאורה צבעונית ואגרסיבית כדי לשכנע את דעת הקהל בצדקת הדרך. אולם הסיבה המרכזית לריסוק מדינת הרווחה היא הפיכתה של מדינת ישראל למדינת שוק חופשי לצורך כך, התמקד המאבק בחברות מאורגנות

וסקטורים שיתופיים החושבים במושגים של שוויון בהכנסות, עזרה הדדית, ואחריות חברתית. כדי לכוון את המשטר החברתי-כלכלי הנקרא "שוק חופשי" הנהיגו ממשלות ישראל מדיניות של ריביות עתק, הורדת שכר וקיבוצי תקציבים. משטר זה הבטיח את העברת ההון אל הסקטור הפיננסי שהכתיב את המדיניות הזו באמצעות פקידי האוצר, כלכלני האקדמיה, התקשורת ולחצי הגלובליזציה (אסתר אלכסנדר, 'יוזמה לצדק חברתי', 1994). הדוברבן שבקצפת, ריסוקה של מדינת הרווחה, הינו פועלו של שר האוצר נתניהו, אשר מטרתו "לברוא בישראל... המון מיואש נעדר בטחון חברתי הנשלט על-ידי עילית הון צרה", מדיניות שהופכת את מדינת ישראל למדינת עולם שלישי (ד' גוטווין, y-net, ב-24.1.03). אכן, אנו עדים להתעשרותה של קבוצה קטנה, תוך גידול מבהיל ועקבי בממדיו של העוני במדינת ישראל (כמיליון ורבע אזרחים מתחת לקו העוני). השכבות החלשות כבר זומנן איברו את הסיכוי לצאת ממעגל העוני ומעמד הביניים מתדרדר במהירות למעגל העוני המתרחב.

בדרך לפירוק הערבות ההדדית בקיבוצים

השינויים שעברו על החברה הישראלית החריפו את השוני בין הנורמות והערכים שהקיבוץ ייצג, לאלו של החברה הישראלית. משנות התשעים החלה התנועה הקיבוצית לאבד את המצפן הערכי, או אם תרצו, את הקוד הקיבוצי שהיה טעם קיומה במרחב של החברה הישראלית. רוזנר וגץ, חוקרי הקיבוץ, הצביעו כבר ב-1996 על רעיונות ההפרטה, הצרכנות החומרית והאינדיבידואליזם הכלכלי שנכנסו לחצר הקיבוצית כתוצאה מהשפעתה של החברה הישראלית ומהאופן בו הובלו התהליכים על-ידי מוסדות הקיבוץ. חוקר נוסף, אברהם יסעור, הגדיר את התופעה "כלחץ אדיר" של חוקי המשחק הקפיטליסטים שקיימים בחברה הישראלית ומשפיעים על התנועה הקיבוצית.

ומה זה "שכר דיפרנציאלי" ובנוסים (הארץ, 27.4.05)
 אל על תשלם בונס בסכום כולל של כ-5 מיליון דולר לעובדים ולמנהלים
 בני רווחיה בשנת 2004, 33 מיליון דולר בניגוד לשנים קודמות - בהן
 הבונס שולם לכלל העובדים באופן שווה - הבונס השנה יהיה דיפרנציאלי. בסך הכל ייהנו
 ממנו כ-5,000 עובדים: העובדים הקבועים יקבלו 1,000 דולר; המנהלים והקברניטים ייהנו
 מ-1,800 דולר. הנהלת אל על החליטה לצרף כ-500 עובדים זמניים בחברה לרשימת
 מקבלי הבונס. מדובר בעובדים זמניים המועסקים באל על תשעה חודשים ויותר, בחלקי
 משרה. כל אחד מהם יקבל 200 דולר.
 למנכ"ל היוצא, עמוס שפירא, הוענק בונס בסך 850 אלף שקל בגין תוצאותיה הכספיות של
 החברה ומאמציו להפרטתה.

במהלך שנות התשעים
חדר לתוך החצר הקיבוצית
זרם התודעה מבית מדרשו
של הימין החברתי. זרם
זה, שהשתלט על התודעה
הציבורית בישראל, תקף
גלים גלים את כל המוסדות
והחברות שרעיונות סוציאלי-
דמוקרטיים היו נר לתגליהם.

להיחלצות מהמשבר; הם הסבירו והפחידו בעזרת יועצים ממולחים מה עלול לקרות למי שלא יבצע את השינוי. הם כיסו במילים יפות ובאידיאולוגיה מושחתות את מה שלא נאמר, והוא בעיקר אינטרס אישי צר של קבוצת אנשים שעקב עיסוקיה ומעמדה עשויה לגרוף את מרבית רווחי הפרטת הקיבוצים, בדומה למה שמתרחש בחברה הישראלית. היום אנו עדים לכך שנפגעי השינוי בקיבוצים הם לא רק הקבוצות החלשות באוכלוסיה (הוותיקים ובעלי צרכים מיוחדים למשל) אלא אף אנשי השורה כגון: עובדי ענפי השירותים, החקלאות, התעשייה, אנשי חינוך, והורים לילדים. זהו רק קצה הקרחון. אם לא נשנה כיוון ונמשיך לדבוק בגישת הימין החברתי, לא רחוק היום

דני רוזוליו ציין שהמשבר שפקד את התנועה הקיבוצית משנות ה-80 הושפע באופן מרחיק לכת משינויים שהתרחשו בתקופה זו בעולם המערבי וכתוצאה מכך במדינת ישראל. שינוי זה משמעו מעבר מכלכלה פוליטית מתערבת לכלכלה פוליטית ניאול-ליבראלית הדוגלת בהפרטות ובאי-מעורבות השלטון בתהליכים כלכליים. בקיבוץ, התבטא הדבר בתהליכי "הפרטה ואימוץ התרבות והשיח של הסביבה החברתית, הפוליטית והעסקית הישראלית". החברה הקיבוצית, במקום להוביל, או להיות בחזית המאבק החברתי מול הגל הגואה של רעיונות השוק החופשי והדרוויניזם החברתי, במקום לשרר סדר יום שונה המבטא סולם ערכים רעיוני השואב את כוחו מרעיונות סוציאלי-דמוקרטיים, נשאבה לחיקו החם של הימין החברתי בישראל.

כיצד השתלט הימין החברתי על המסדנים הקיבוציים?

במהלך שנות התשעים חדר לתוך החצר הקיבוצית זרם התודעה מבית מדרשו של הימין החברתי: זרם זה, שהשתלט על התודעה הציבורית בישראל, תקף גלים גלים את כל המוסדות והחברות שרעיונות סוציאלי-דמוקרטיים היו נר לרגליהם, ואשר הוגשמו על-ידי פיתוח מדינת הרווחה. החברה הקיבוצית שהיתה הסמל המזוהק ביותר של הגשמת מדינת הרווחה זכתה לטיפול אינטנסיבי מממשלות הימין ומחלקים בשמאל שהפך בינתיים את עורו. היא הוצגה כחברה אנכרוניסטית שעבר זמנה. הסיבה המרכזית להתקפה זו היתה שהחברה הקיבוצית ייצגה סולם ערכים שונה בתכלית, שבמרכזו ניצבת חברה סולידרית שיתופית על כל המשתמע מכך. סולם ערכים זה היה מכשול מרכזי בקידום רעיונות השוק החופשי, הפרטת המשק, ופירוק מדינת הרווחה.

הטיפול האינטנסיבי הצליח. הצלחתו נבעה בין השאר גם מהרוח הגבית ששירדה החברה הישראלית שנשבתה בקסם רעיונות השוק החופשי: הממסדים הקיבוציים שהיו נתונים בסכך משבר התנועה הקיבוצית קלטו את המסר של הימין החברתי. כפי שהימין החברתי במדינת ישראל פעל לשינוי תודעת אזרחיו, כך פעלו מובילי השינויים בקיבוצים כדי לשנות את סולם הערכים ותודעת חברי הקיבוצים. הם הציגו את השינוי - הפרטות מסיביות ופגיעה אנושה בערבות ההדדית שהובילה לפגיעה בתחומי חברה ותרבות - כדרך יחידה ובלעדית

שמימדי העוני והפערים החברתיים בקיבוצים יתרחבו במהירות, בהתאם לתוצאות מדיניותו של נתניהו בחברה הישראלית בכלל.

כיצד השתלט הימין החברתי על בית-התנועה?

כאמור, הימין החברתי צבר כוח בממסדים הקיבוציים, ושאף באופן טבעי לכבוש את בית-התנועה, כדי לקדם ולהרחיב את הישגיו. חשוב לציין שבמסגרת ההחלטות של ועידת היסוד של התנועה המאוחדת (תק"ם-הקיבוץ-הארצי) הוחלט על הקמת שני מעגלים: אחד המטפל בקיבוצים השיתופיים ואחד המטפל בקיבוצים בשינוי הרעיון היה חלק מתפיסה של בניית תנועה מאוחדת ופלורליסטית. אכן, בבחירות הקודמות (2000) הצליח הימין החברתי לזכות בבחירות לבית-התנועה: נתן טל (תק"ם) וגברי ברגיל (הקיבוץ הארצי) זכו בבחירות. טל, שהיה הדומיננטי בין השניים, הוביל את המהפכה, מבחינת הסגנון, הקצב וסדר היום. המזכירים, שהיו אמורים להיות

אם לא נשנה כיוון ונמשיך
לדבוק בגישת הימין החברתי,
לא רחוק היום שמימדי
העוני והפערים החברתיים
בקיבוצים יתרחבו במהירות,
בהתאם לתוצאות מדיניותו
של נתניהו בחברה הישראלית
בכלל.

את זאב שור (ולולה) שהצהיר על מחויבות גם לזרם השיתופי.

אף על פי כן - המעגל והזרם השיתופי ותנועת הנער

"למרות הכל ואף על פי כן" קמה תנועת נגד צומחת מחדשת ורעננה בדמות המעגל והזרם השיתופי; תנועות הנער של החולצות הכחולות, הקיבוצים החינוכיים והקומונות הפזורות ברחבי הארץ. תנועה זו לא התארגנה על-ידי מנגנון מסודר ולא על-ידי גוף אחד. היא צמחה במספר מקומות, כתגובת נגד להרס החברה הישראלית והתנועה הקיבוצית, שעברו מהפכה חברתית ימנית. את תנועת הנגד הזו אפינה רוח ההתנדבות, גם כיוון שהתקציבים הגיעו אליה במשורה. היא קמה מתוך מגמה ליצור אלטרנטיבה בדמות מדיניות חברתית-כלכלית החותרת לצמיחה מתוך מחויבות לשוויון ולצדק חברתי. מדיניות שתחזיר לחברה הישראלית ולחברה הקיבוצית בתוכה את הסולידריות שאבדה לה. נכון להיום שיתוף הפעולה בין ענפיה הוא רופף וחשוב לחזקו ולארגנו בפורומים משותפים ובהקמת תנועה אחת שתוכל להוביל את המאבק לתיקון החברה.

בתקווה לסיום תקופה בה רעיונות השוק החופשי כמעט השתלטו על חיינו, בה כל דאלים גבה, בה החברה הקיבוצית איבדה את מצפנה וחברה לימין חברתי, ראוי לשדד מערכות ורעיונות. חברי הקיבוצים בחרו בשינוי מגמה והדחתו של טל היא סימן ההיכר לכך. ראוי, ראשית, לחשוב על חזון שבמרכזו ניצב הרעיון של תיקון החברה, תוך סולידריות בין חבריה, קיבוציה והחברה הישראלית, חזון בו לחינוך יש מקום חשוב ביותר. חזון בו יש למדינת הרווחה, ולערכות ההדדית מקום מרכזי הן במדינה והן בקיבוצים, וערכות זו היא לא בערבון מוגבל. ראוי שחברי הקיבוצים יחברו לקבוצות בחברה הישראלית אשר נאבקות במגמות "הדרוויניזם החברתי", ויאבקו בו גם במגרש הקיבוצי וגם במגרש הישראלי. ראוי להקים באמת שני מעגלים בתנועה, אחד של הקיבוצים השיתופיים והשני של המשתנים. מעגלים שמתקיימים זה לצד זה, ולא זה על חשבוננו של האחר. תוך כבוד הדדי ושיתוף פעולה כשהדבר מתבקש, ותוך מתן תקציבים הולמים. אם הדבר לא יתקיים במהלך הקדנציה הנוכחית ראוי לחשוב על כיוון שונה, כיוון הקורא תגר על מהפכת הימין החברתי בבית התנועה, כיוון בו שני המעגלים נפרדים ומיסי התנועה מחולקים לפי השתייכות הקיבוצים למעגלים. עדיין "הרשות נתונה" אך שעון החול אוחל.

מזכירים של כולם, היו בעצם מזכירים בעיקר של הקיבוצים שעוברים תהליכי הפרטה, למרות שהבחירות הבהירו שיחס הכוחות בתנועה הוא קרוב מאוד לחצי-חצי. הם שיווקו את רעיונות השוק החופשי לקיבוצים באופן בוטה ואגרסיבי. הם בנו סביבם מנגנון משומן של פעילים האמונים על תורתם, אשר היו להם לפה בקיבוצים, ובעיקר בקיבוצים במשבר. הם שיווקו את פתרון הקיבוץ המופרט כפתרון יחיד ליציאה מהמשבר. "ייבושם" של המעגל השיתופי והזרם השיתופי, בהם חברים קיבוצים שיתופיים שאינם עוברים תהליכי הפרטה, והמאבקים עם אנשי הזרם

הם שיווקו את רעיונות השוק החופשי לקיבוצים באופן בוטה ואגרסיבי. הם בנו סביבם מנגנון משומן של פעילים האמונים על תורתם, אשר היו להם לפה בקיבוצים, ובעיקר בקיבוצים במשבר.

השיתופי, היו חלק חשוב בקידום אידיאולוגית השוק החופשי, תוך יצירת אווירה של דה-לגיטימציה ותוך התעלמות מקיבוצים שחפצים להמשיך באורח חיים שיתופי. המזכירים יזמו את רעיון הערכות ההדדית בקיבוצים המופרטים רק כתוצאה מלחץ של חברי ועדת הסיווג הממשלתית ליישובים, הקובעת מי זכאי להטבות במס, אשר דרשו לדעת מה ההבדל בין 'הקיבוץ המתחדש' (המופרט) וישוב שהוא לא קיבוץ. חברי הוועדה התנו את קבלת המותג החדש בכך שגם הקיבוץ המתחדש ישמור על ערכות הדדית מינימלית. תופעה זו מלמדת אותנו עד כמה עמוק חדרו רעיונות השוק החופשי לבית התנועה ומה החשיבות שהממסד ייחס לה.

ההתנהלות של הקדנציה של טל וברגיל היתה נגועה בחוסר איזון בולט ובממסד כוחני הבוחר במודע להתעלם מהחלטות ועידת התנועה, וכמעט מחצית הקיבוצים בתנועה שלא ויתרו על השיתופיות. התנהלות זו כמעט גרמה לפילוג התנועה. בסופו של דבר, הכריעו חברי הקיבוצים בבחירות האחרונות (פברואר 2005) נגד הדרך בה בחר טל לפעול, עת בחרו למזכיר התנועה

ההתנהלות של הקדנציה הקודמת היתה נגועה בחוסר איזון בולט ובממסד כוחני הבוחר במודע להתעלם מהחלטות ועידת התנועה, וכמעט מחצית הקיבוצים בתנועה. התנהלות זו כמעט גרמה לפילוג התנועה.

 חרון נדיב מחנך בשומריה וחבר משמר העמק.